

Modelování a plánování vyučovací jednotky

Tato kapitola zpracovává zásady modelování a plánování vyučovacích jednotek, které zaručují splnění výchovně vzdělávacího cíle a dosažení efektivního osvojení a upevnění vědomostí, dovedností, návyků a postojů, integrujících do cílových kompetencí žáků. Součástí je stručné připomenutí důležitých aspektů **plánování dlouhodobé přípravy** ve smyslu přípravy celého předmětu počínaje prostudováním kurikula přes vypracování tematického plánu daného předmětu, konče přípravou na vyučovací jednotky. Postupné modelování vyučovacích hodin je chápáno jako **krátkodobá příprava** učitele na vyučování. Oba druhy příprav budou krátce rozvedeny a doplněny ukázkami rámcového plánování výuky předmětu na jeden školní rok v podobě tematických plánů a dále doplněny doporučenými způsoby časového rozvržení vyučovací jednotky.

Dlouhodobou přípravu – roční rámcové plánování výuky – lze rozdělit do několika důležitých momentů, které by neměl učitel opomíjet:

- **Prostudování kurikula**, tj. podrobné seznámení a obsahové zanalyzování učebních dokumentů (**rámcového vzdělávacího programu daného oboru vzdělání, školního vzdělávacího programu** – profilu absolventa, pojetí oboru vzdělání atd.). Z hlediska systematizace učiva (mezipředmětových vztahů a vnitřního uspořádání předmětu) je nezbytné prostudovat učební plán a učební osnovy daného předmětu. **Učební plán** poslouží učiteli zejména k ujasnění mezipředmětových vztahů mezi vyučovaným předmětem a ostatními příbuznými předměty. **Učební osnovy** jsou důležitým dokumentem pro výběr základního učiva a také pro vymezení předpokladů žáků, na které učitel bude navazovat. Jsou uvedeny ve školním vzdělávacím programu.
- **Zpracování tematického plánu** – je nutné základní učivo transformovat v požadované struktuře do tematického plánu, který je sestaven pro konkrétní předmět na jeden školní rok. Způsob zpracování učiva je ponechán na učiteli, obsah však musí korespondovat s učebními osnovami. Při transformaci učiva do tematického plánu je možné se odchýlit od učebních osnov v rozsahu 30 %. Tematický plán je dokument, který učitel běžně využívá při plánování vyučovacích hodin, zapisuje si do něj poznámky o jeho plnění a slouží jako podklad

při zasedání předmětové komise a při vnitřní či vnější hospitaci vyučovací jednotky.

Výběr vhodné učebnice – dalším momentem dlouhodobé přípravy je volba aktuální učebnice, která bude nejvíce korespondovat s obsahem vzdělávání. Učebnice slouží učitelům jako didaktická pomůcka a rovněž žákům v průběhu vyučovací jednotky a k domácí přípravě.

- **Zpracování příprav na vyučování** – pro učitele je nejvhodnější písemná podoba přípravy nebo příprava ve formě souboru v MS PowerPoint, která vždy vychází z tematického plánu. Příprava by měla obsahovat podrobný časový rozpis fází vyučovací hodiny a didaktickou analýzu učiva. V pedagogické praxi mohou ředitelé škol tyto přípravy vyžadovat zejména po začínajících učitelích.
- Dalším důležitým okamžikem rámcového plánování výuky je správný **výběr vyučovacích metod** a také **učebních pomůcek**¹. Jejich hlavní funkcí je především splnění vzdělávacího cíle sděleného učitelem na začátku expoziční vyučovací jednotky a také splnění výchovného cíle vyučování.

Krátkodobá příprava na vyučovací jednotku – plán průběhu vyučování – je součástí dlouhodobé přípravy, kterou postupně kontinuálně doplňuje v průběhu celého školního roku. Krátkodobá příprava musí být zpracována podle doporučených didaktických zásad a rovněž musí obsahovat nezbytné součásti, které jsou v níže uvedeném textu blíže rozvedeny.

Při plánování výuky konkrétního učiva je vhodné dodržovat zejména tyto zásady²:

1. Příprava vyučovací jednotky by měla být v souladu s vymezeným výchovně vzdělávacím cílem, jehož učitel musí dosáhnout prostřednictvím vybraných vyučovacích metod, postupů, didaktických prostředků a učebních pomůcek.

¹ Blíže KRÁLOVÁ, A., ASZTALOS, O. *Didaktika ekonomiky, díl I.* Praha: VŠE, 2003; ROTPORT, M., FIŠEROVÁ, M., BERKOVÁ, K. *Didaktika základů účetnictví.* Praha: Oeconomica, 2011, s. 27 – 34.

² PETTY, G. *Moderní vyučování: praktická příručka.* Praha: Portál, 1996, s. 326.

Další atributy pedagogické praxe rozvádí např. KRPÁLEK, P., KRPÁLKOVÁ KRELOVÁ, K. *Metodický materiál k realizaci řízené pedagogické praxe na fakultních školách Vysoké školy ekonomické v Praze. Výstup z projektu FRVŠ č. 1310/2012 Inovace předmětu „Řízená pedagogická praxe“ v bakalářském studijním programu učitelství na Katedře didaktiky ekonomických předmětů FFÚ VŠE v Praze.* Praha: ExtraSYSTEM, 2012, s. 16 – 17.

2. Žákům by měl být jasný význam vyučovací hodiny.
3. Vyučovací hodina by měla probíhat v logické struktuře.
4. V průběhu vyučování je nutné obměňovat vyučovací metody a organizační formy z důvodu zvýšení pozornosti žáků.
5. Učitel by měl často využívat ilustrativní ukázky související s tématem pro zvýšení názornosti.
6. Žáci by měli být aktivně vtaženi do průběhu vyučovací hodiny.
7. Nové poznatky je nutné vztahovat k reálné ekonomické praxi.
8. Důležité je žáky motivovat a vzbudit v nich zájem o danou problematiku pomocí moderních koncepcí vzdělávání – zejména pomocí aktivizujících vyučovacích metod.
9. Uvědomit si, že většina činností zabere více času, než předpokládáme.
10. Uplatňovat individuální přístup – nadanější žáky více zaměstnávat a připravovat jim náročnější úkoly, v opačném případě je demotivujeme a neumožňujeme jejich rozvoj.
11. Vždy si připravit více, než je skutečně potřebné.
12. Důležité je znát stav technického zabezpečení školy pro možnost uplatnění moderního vyučování.
13. Učitel se musí soustavně vzdělávat.

Typy krátkodobé přípravy na vyučovací jednotku

Přípravu na vyučovací hodinu lze kategorizovat do tří základních typů³ z hlediska zkušeností a délky pedagogické praxe učitele.

- **Zkušený učitel s dlouholetou pedagogickou praxí** může již zpracovávat tzv. **bleskovou přípravu** na vyučovací hodinu. Učitel si musí odpovědět na otázky „Co?“ a „Jak?“ Tedy vymezit obsah učiva, vyučovací metody, didaktické

³ ORBÁNOVÁ, D. *Didaktika podnikové ekonomiky*. Bratislava: Ekonóm, 2005, s. 128 – 129 podle KALHOUS, Z., OBST, O. *Didaktika sekundární školy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 138 – 139.

prostředky a učební pomůcky a rovněž pracuje s učebnicí, v níž je učivo zpracováno v takovém rozsahu, který odpovídá vzdělanostní úrovni žáků.

- **Nejčastěji se vyskytuje náročnější příprava na vyučovací jednotku**, při níž si učitel klade několik důležitých otázek: „Co bylo probráno?“ „Čeho chce dále dosáhnout (jaký je výchovně vzdělávací cíl)?“ „Jakým způsobem a pomocí čeho tohoto cíle dosáhne?“ „Jak na tuto vyučovací hodinu bude dále navazovat?“.
- **Začínající učitel** by měl velmi důkladně propracovat přípravu na vyučování, a to po všech stránkách, které vyžaduje kvalitní didaktická analýza učiva. Stejně tak je **tento typ směrodatný pro studenty učitelství – praktikanty**, kteří vykonávají pedagogickou praxi na středních školách. Takový typ přípravy na vyučování by měl obsahovat tyto náležitosti⁴:

1. **Předmět**
2. **Datum**
3. **Třída**
4. **Čas**
5. **Typ vyučovací jednotky** (diagnostický, expoziční, fixační, aplikační atd.)
6. **Tematický celek**
7. **Téma**
8. **Vzdělávací cíl vyučovací hodiny** (je sdělen na začátku expozice)
9. **Výchovný cíl vyučovací hodiny**
10. **Didaktická technika a učební pomůcky**
11. **Struktura a časový projekt vyučovací jednotky** (viz ukázka dále)
12. **Rozbor jednotlivých fází vyučovací jednotky:**

⁴ KRPÁLEK, P., KRPÁLKOVÁ KRELOVÁ, K. *Metodický materiál k realizaci řízené pedagogické praxe na fakultních školách Vysoké školy ekonomické v Praze. Výstup z projektu FRVŠ č. 1310/2012 Inovace předmětu „Řízená pedagogická praxe“ v bakalářském studijním programu učitelství na Katedře didaktiky ekonomických předmětů FFÚ VŠE v Praze.* Praha: ExtraSYSTEM, 2012, s. 19 – 20, 22.

- a) **Vstupní motivace a opakování osvojeného učiva z předchozí výuky navazujícího na nové téma** (podrobně si promyslet a nejlépe sepsat v podobě otázek, křížovek, her aj.)
- b) **Expozice nového učiva** (vypracovat v logické struktuře, rozdělit do menších částí a ověřovat porozumění učiva žáky, při přípravě je důležité promyslet rozvržení záznamu na tabuli – viz ukázka z předmětu účetnictví)
- c) **Upevňování nového učiva a shrnutí**
- d) **Zadání domácího úkolu a zhodnocení vyučovací jednotky**

Vyučovací hodina má vnitřní strukturu, determinovanou předem stanovenými výchovně vzdělávacími cíli, obsahem a strukturou učiva, vyučovacími metodami, učebními pomůckami a didaktickou technikou⁵. Průběh vyučovací hodiny lze charakterizovat následujícími fázemi (etapami) výukové činnosti, které vyplývají z průběžného plnění specifických (parciálních) výchovně vzdělávacích cílů:

- úvodní fáze – organizační část hodiny: pozdravení se s žáky, zahájení výuky, kontrola docházky, zápis do třídní knihy, vstupní motivace;
- kontrola domácích úkolů (pokud byly zadány);
- klasifikované zkoušení a frontální opakování (může být spojeno s hodnocením);
- expozice – předkládání nového učiva;
- fixace a aplikace nového učiva – upevňování a prvotní opakování nových poznatků;
- zadání domácích úkolů;
- vyhodnocení průběhu vyučovací hodiny;
- závěr vyučovací hodiny.

⁵ KRPÁLEK, P., KRPÁLKOVÁ KRELOVÁ, K. *Didaktika ekonomických předmětů*. Praha : Oeconomica, 2012, s. 69.

Struktura vyučovací jednotky ekonomiky a účetnictví a doporučený časový projekt vyučovací jednotky však může mít následující podobu⁶.

Ukázka klasické struktury vyučovací hodiny pro předmět Ekonomika

Část	Popis činnosti v dané části hodiny	Soc. forma	Délka trvání	DP (technika a pomůcky)
1.	Úvodní část hodiny (pozdravení, docházka, zápis do třídní knihy, představení tématu)	Učitel	5 minut	tabule, křída (dataprojektor, PC)
2.	Opakování (čas vyhrazený pro opakování celkem) - Ústní zkoušení (1 student) - Ústní opakování učiva před samotným výkladem nové látky	Třída	7 minut 8 minut	kniha, sešit
3.	Vysvětlení a procvičení nové problematiky	Učitel/Třída Práce ve skupině	20 minut	tabule, křída (dataprojektor, PC), právní předpisy, ukázky formulářů...)
4.	Shrnutí, dotazy, zadání domácí práce	Učitel/Třída	5 minut	tabule, učebnice

Doporučená struktura a doporučený časový projekt vyučovací jednotky

Předmět: Účetnictví

Ročník: třetí

Tematický celek: Dlouhodobý majetek

⁶ Jiná podoba struktury a časového projektu vyučovací jednotky je zpracována v publikaci KRPÁLEK, P., KRPÁLKOVÁ KRELOVÁ, K. *Metodický materiál k realizaci řízené pedagogické praxe na fakultních školách Vysoké školy ekonomické v Praze. Výstup z projektu FRVŠ č. 1310/2012 Inovace předmětu „Řízená pedagogická praxe“ v bakalářském studijním programu učitelství na Katedře didaktiky ekonomických předmětů FFÚ VŠE v Praze.* Praha: ExtraSYSTEM, 2012, s. 22.

Téma: Pořízení dlouhodobého majetku vlastní činností

Čas	Fáze vyučovací jednotky	Typ vyučovací jednotky	Vyučovací metoda	Sociální forma
3 min	Úvod, organizace zápis do třídní knihy číslo hodiny, téma na tabuli		řízený rozhovor	učitel žáci
2 min	Motivace představení nového učiva a jeho význam	motivační	vyprávění	učitel
7 min	Opakování předcházejícího učiva formou ústního zkoušení, her, otázek,...	diagnostický	ústní zkoušení cvičení	učitel žáci
15 min	Výklad nového učiva výkladové schéma, vysvětlení látky na konkrétních příkladech, srovnání s pořízením dodavatelským způsobem	expoziční	monologická metoda (vysvětlování, zápisy do sešitu)	učitel
12 min	Upevňování probraného učiva řešení procvičovacích příkladů, samostatná práce žáků, kontrola, odstranění nejasností	fixační, aplikační	cvičení nové látky, řízený rozhovor, práce s textem, učebnicí	učitel žáci
4 min	Shrnutí formou otázek, her pro ověření zvládnutí nového učiva	fixační	řízený rozhovor	učitel žáci
2 min	Zadání domácího úkolu, zhodnocení vyučovací jednotky		dialog	učitel žáci

Pedagogické tipy pro začínající učitele

Tato profese pro začínajícího učitele je náročná nejenom po stránce didaktického zpracování učiva a jeho účinného předložení žákům, ale ještě více bývá náročnější efektivně zvládnout pedagogickou komunikaci se žáky, poznat osobnosti třídy, znát zásady pro navození správné atmosféry ve třídě a udržení kontaktu s třídou. Proto je níže uvedeno

několik pedagogických tipů⁷, jak zvládnout tyto obtížné oblasti řízení vyučovací jednotky s co největším úspěchem.

Než vstoupíte do třídy, zjistěte si, resp. zaměřte se na tyto zásady, při jejichž zvládnutí se dostaví první pedagogický úspěch:

- Prostudujte pravidla a zásady školy, seznámte se s denním rozvrhem, prohlédněte si školu, popř. si promluvte s ředitelem školy.
- Podle školního vzdělávacího programu a tematických plánů jednotlivých předmětů si udělejte přípravu na vyučovací hodinu (musíte brát v úvahu počet žáků, jejich znalosti, schopnosti, výchozí předpoklady, materiální a situační vybavení třídy aj.).
- Vždy si dopředu vyzkoušejte didaktickou techniku, kterou chcete využít během vyučování.
- Získejte dopředu zasedací pořádek žáků.
- Mějte vždy připravenou rezervní aktivitu pro případ, že by žáci byli rychlejší, než jste předpokládali – mějte vždy připraveno více.
- U každé aktivity počítejte + 5 minut navíc k doporučenému času.
- Připravte si potřebné učební pomůcky a výukové materiály.
- Připravte si výklad vlastními slovy a stylem, který vám vyhovuje.
- Očekávejte, že během svého prvního výkladu budete nervózní.
- Vhodně se oblékejte.

Vaše první vyučovací hodina:

- Na začátku vyučovací hodiny seznámte žáky s tím, jaká bude Vaše úloha ve výuce a jaký máte společný cíl, jinými slovy, co žáky čeká.
- V případě dlouhodobé spolupráce a souvislé pedagogické praxe si stanovte s žáky jasná pravidla chování v hodině – např. ve skupině mluví jeden, žák se nemusí účastnit aktivit, které mu jsou nepříjemné (pravidlo STOP), pravidla ohledně jídla a pití, volného pohybu po třídě při vyučování apod. Tato pravidla sepište, žákům rozdejte nebo je vyvěste ve třídě.

⁷ JUNIOR ACHIEVEMENT. Interní materiál k řízení vyučovací jednotky. Praha, 2000.

- Zeptejte se žáků, co by se od Vás chtěli dozvědět k tématu i mimo něj.

Jak udržet hodinu ve správném tempu:

- Pohybujte se po místnosti. Nezůstávejte při výkladu na jednom místě.
- Nemluvte déle než 5 – 10 minut v kuse.
- Když budete psát na tabuli, nemluvte přitom. Až budete chtít žákům něco říci, otočte se k nim čelem, aby Vám mohli rozumět.
- Využívejte příklady z vlastní zkušenosti, praxe a přibližte učivo žákům pomocí jejich vlastních zkušeností.
- Snažte se o tzv. komunikaci oběma směry, tj. neustále i ověřujte, že žáci vědí, o čem hovoříte.
- Střídejte vyučovací styly, tj. demokratický, který je vhodný téměř pro všechny situace, liberální, který lze využít při výjimečných, neformálních situacích, participativní, který je vhodný pro silně motivované skupiny či autoritativní, který používáme, když nejsou dodržována pravidla, příp. když se vzdalujeme od stanoveného cíle.
- Pracujte s hlasem. Pokud chcete upoutat pozornost, je vhodné úplně mlčet a ukázat na papír s pravidly. Se studenty se nikdy nepřekřikujte. Až začne být ve třídě opět klid, začněte mluvit potichu, tím vzbudíte větší pozornost. Pokud žáky potřebujete umírnit a zvýšit jejich pozornost, objevujte se v jejich fyzické blízkosti.
- Hlídejte tempo řeči, především to platí u nově probíraných témat. Mluvte pomalu a kontrolujte, jestli žáci všemu rozumí.
- Udržujte oční kontakt. Pozornost získáte také přísným pohledem.
- Snažte se do výuky zapojit všechny žáky.

Jak žáky motivovat a navodit atmosféru – položte si tyto otázky:

- Proč je právě toto téma pro žáky důležité a jak ho využijí?
- Jaké vazby má téma na to, co se žáci již naučili?
- Jak téma souvisí s osobními zkušenostmi žáků a jejich zájmy?

Nejčastější chyby začínajících učitelů ekonomických předmětů

- **První pedagogické výstupy mívají podobu cvičení (mnohdy přednášky) na vysoké škole.**
- **Výklad je velmi rychlý.**
- **Špatně odhadnutá přiměřenost výkladu** – začínající učitel se snaží říci co nejvíce a tím porušuje zásadu „méně je více“.
- **Problémy s dohledem nad třídou, se stylem řízení vyučovací hodiny a vedení žáků** – žáci jsou více pasivní než aktivní, klesá jejich pozornost, nejsou motivováni, nejsou přesvědčeni o praktickém významu učiva, učitel vede monolog a neověřuje po menších časových úsecích vyučovací hodiny, jak žáci porozuměli učivu.
- **Problémy s tvorbou učebních pomůcek, zejména s tvorbou účetních schémat** – otevření jednoho účtu dvakrát či vícekrát, není uveden popis účetních případů, dále pak záznam počátečních zůstatků na účtech, problémy s názorností.
- **Používání peněžitých částek, které neodpovídají realitě.**
- **Nesplnění vzdělávacího cíle** především z důvodu obsahového naddimenzování nebo poddimenzování vyučovací hodiny.

Aplikace vybraných vyučovacích metod na konkrétní učivo z předmětů ekonomika a účetnictví

Následující kapitola je zaměřena na aplikaci vybraných vyučovacích metod na konkrétní učivo z předmětů ekonomika a účetnictví na obchodních akademiích. Ukázky jsou připraveny takovým způsobem, aby mohly sloužit jako vzor při tvorbě prvních příprav začínajících učitelů, představují též návod pro tvorbu vzorových metodických materiálů, včetně rozvržení zápisu na tabuli. Z uvedeného důvodu jsou seřazeny podle využívaných vyučovacích metod – od tradičních (verbálně reprodukcí) až po metody z oblasti koncepce problémového vyučování⁸. Jsou zde naznačeny možnosti využívání moderních didaktických prostředků (též pro práci s počítačem).

Každá vyučovací hodina simuluje práci středoškolského učitele v rozsahu 45 minut. Skládá se z několika částí, úvodní (opakovací, motivační), hlavní (expoziční) a závěrečné (fixační či aplikační). V jednotlivých ukázkách je naznačena aplikace vyučovací metody na konkrétní učivo, popř. využití didaktických prostředků i využití vyučovací metody z pohledu učitele.

Pro výběr jednotlivých metod byla vybrána klasifikace podle těchto kritérií:

1. Klasifikace vyučovacích metod z hlediska pramene poznání a typu poznatků:

a) Metody verbální (slovní):

- ❖ monologické metody (výklad, vysvětlování, popis, vyprávění, školní přednáška, instruktáž);
- ❖ dialogické metody (řízený rozhovor, dialog, diskuse atd.);
- ❖ metody práce s učebnicí (využívání odborné literatury, informačních zdrojů);
- ❖ metody písemných prací poznámkové zápisy, vedení pracovních sešitů, referáty, testy).

b) Metody názorně demonstrační:

- ❖ pozorování předmětů a jevů

⁸ KRPÁLEK, P., KRPÁLKOVÁ KRELOVÁ, K. *Didaktika ekonomických předmětů*. Praha : Oeconomica, 2012, s. 82 – 93.

- přímé pozorování ekonomické reality firmy. Jedná se o bezprostřední kontakt s hospodářským životem v přirozeném prostředí (výstavy, exkurze, odborné praxe ve firmách, sledování ekonomiky domácností žáků);
- nepřímé pozorování ekonomické reality firmy. Zjednodušený a zprostředkovaný kontakt s ekonomickým životem prostřednictvím sledování grafů, schémat, tabulek, obrázků, fotografií, písemností a dokladů, moderních prostředků (včetně počítačů). Jedná se o demonstraci statických obrazů (ukázky dokladů a formulářů); projekci statickou a dynamickou (prezentace v MS PowerPoint, výuková videa).

c) Metody praktické:

- ❖ nácvik pohybových a pracovních dovedností (instruktáž při praxi); jedná se o výpočty ruční i pomocí různé techniky,
- ❖ pracovní činnost (práce s písemnostmi, s formuláři),
- ❖ grafické a výtvarné činnosti (zpracování loga firmy, nabídkového katalogu).

2. Klasifikace vyučovacích metod z hlediska fází vyučovacího procesu:

- a) metody motivační,
- b) metody expoziční,
- c) metody fixační,
- d) metody aplikační.

3. Klasifikace podle aktivního způsobu zapojení do problémů s praxí:

Aktivizující metody:

- ❖ brainstorming,
- ❖ myšlenková mapa,
- ❖ inscenační metody,
- ❖ didaktické hry,
- ❖ případové studie.

Uvedená hlediska klasifikace vyučovacích metod se prolínají, což je zřejmé z následujících ukázek této kapitoly.